

Zoet water dat levens veranderde

Eens ging de zee hier tekeer. Het verhaal van de Zuiderzee en haar kustbewoners. *Eva Vriend* (Atlas Contact, Amsterdam/Antwerpen 2020), 360 blz., € 24,99

Op 28 mei 1932 werd het laatste gat van de Afsluitdijk gedicht. De Zuiderzee was niet meer, het IJsselmeer was geboren. Zout water werd, langzaam maar zeker, zoet water. En de bewoners van de omliggende dorpen? Met hen was amper rekening gehouden, maar de bewoners lieten zich niet ontmoedigen.

Als één ding kenmerkend is voor deze kustbewoners, dan is het veerkracht. Journalist en historicus Eva Vriend heeft zich met *Eens ging de zee hier tekeer* beziggehouden met een onderwerp dat haar zeer na aan het hart ligt. Ze groeide op in de Noord-oostpolder en vroeg zich altijd af wat de inpoldering betekende voor de duizenden families die van de Zuiderzee leefden. Wat waren de gevolgen voor hen op de langere termijn? Samen met het Zuiderzeemuseum, met wie vertelcafés werden georganiseerd en dat het onderzoek deels financierde, zocht Vriend dit uit. Aan de hand van de familieverhalen van Cees Hopman (Spakenburg), Jurrie van den Berg (Urk), Cees van Eekelen (Wieringen) en Kees Kwakman (Volendam) doet ze het verhaal uit de doeken. Een fascinerend verhaal, met een groot nadeel: de hoeveelheid personages die gevolgd worden, lopen in de tientallen, de dwarsverbanden zijn veelvuldig. Daardoor is het nodig om geconcentreerd te lezen.

Eigenlijk zou *Eens ging de zee hier tekeer* naar vis moeten ruiken, want het boek ademt vis en het visserijbedrijf. Een bedrijfstak met pieken en

dalen. Onzekerheid die een gevoel van verslaving creëert. Waar vrije jongens worden ingeperkt door de mensen aan de wal (en waar niet werd geschroomd om over de randen van de wet te gaan). Een conservatieve, egalitaire maatschappij met communicatie op de man af, en een sterke dorpsband. Het dorp met vrijwilligersbaantjes waar je niet onderuit kunt en waar het lijntje tussen naar elkaar omkijken en bemoeizucht soms dun is.

Wanneer iets niet lukt, werk je twee keer zo hard. Werkweken van tachtig uur zijn dan niet vreemd, maar daartegenover staat dat het goed verdient. Goed verdienen en goed uitgeven, want je moet het mooiste van het mooiste hebben. Het liefst mooier dan de burens. Competitief dus ook; zodra jij goede visgronden hebt gevonden, gaat de transponder uit, zodat je locatie niet zichtbaar is. 'Een visserman moet een zekere drift in zich hebben, bonkig en fanatiek zijn,' aldus Cees van Eekelen.

Eva Vriend legt dit alles uit aan de hand van persoonlijke verhalen. Naast de visserij komen het geloof, het toerisme, de nieuwjaarsbrand in café De Hemel, installatiebedrijf Heinen & Hopman, het voetbal, markt-bakkerij 't Stoepje, et cetera voorbij.

Gemeenschapszin plus ondernemingslust blijkt te resulteren in een veerkrachtige regio. De voltooiing van de dijk rond zuidelijk Flevoland vierde de VARA met een speciale radio-uitzending *Het is volbracht*. Willy van Hemert componeerde *De Zuiderzeeballade*:

'Eens ging de zee hier tekeer, maar die tijd komt nooit weer, Zuiderzee heet nu IJsselmeer. Een tractor gaat er nou greppels graven, 'k zie tot de horizon, geen schepen meer.'

Ger Jan Onrust

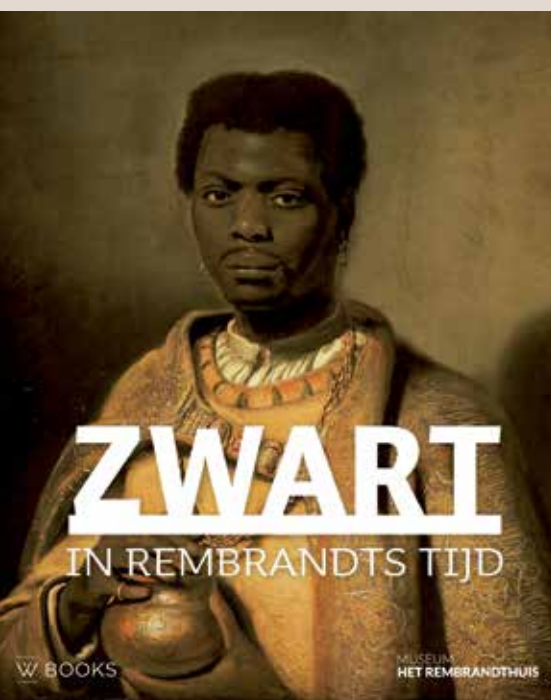
Levensrecht of karikatuur

Zwart in Rembrandts tijd. *Elmer Kolfin, Epco Runia (red.)* (WBooks/Museum Het Rembrandthuis, Zwolle/Amsterdam 2020), 136 blz., € 24,95

Het *British Museum* in Londen bezit een bruin, wit en geel gevatte tekening van twee trommelaars te paard. Rembrandt tekende en schilderde de twee Afrikaanse mannen omstreeks 1638. Met snelle, rake bewegingen heeft hij ze op papier gezet. Maar wie zijn deze mannen? Wanneer trokken zij voorbij Rembrandts oog? Waar dachten Amsterdammers aan bij het zien van twee zwarte mannen te paard? Het stereotiepe beeld van de zwarte man in de zeventiende tot en met de negentiende eeuw is dat van een slaafgemaakte. Het gaat dan meestal om een geromantiseerde voorstelling (behalve bij abolitionisten) van tevreden en gezonde personen in een pastoraal landschap. Of om een dienende persoon met volle lippen, grote witte tanden, een brede neus, oorbellen en een rond voorhoofd. Tot 1660 blijkt deze weergave anders te

zijn: een levensecht beeld van zwarte mensen, afgebeeld als individuen. Pas vanaf 1660 werd in schilderijen, prenten en kunstnijverheid zwart dienstbaar aan wit. Het beroemde schilderij van Rembrandt van twee Afrikaanse mannen (1661), in het bezit van het Mauritshuis, is zowel het hoogtepunt als het eindpunt van de realistische periode.

Rond 1630 ontstond er in de omgeving van de Amsterdamse Jodenbreestraat een zwarte gemeenschap. Juist in die tijd woonde Rembrandt in deze buurt. Al vanaf het einde van de zestiende eeuw waren er enkele zwarte Amsterdammers, mogelijk meegekomen met Sefardische Joden uit Spanje en Portugal. Hoewel zij waarschijnlijk een achtergrond in slavernij hadden, waren zij vrij. Historicus Mark Ponte bestudeerde de Amsterdamse trouw- en doopregisters en vond omstreeks 1630 deze kleine gemeenschap rond zwarte vrouwelijke sleutelfiguren (niet terug te zien op afbeeldingen, want dat waren meestal jongens en mannen). Ponte kon enkele tientallen personen identificeren en deed zelfs een suggestie wie de twee mannen zijn op het schilderij van Rembrandt: de broers Bastiaan en Manuel Fernando. Toen Pieter de Marees in 1602 een verslag publiceerde van zijn handelsreis naar de Afrikaanse westkust,

gaf hij de waargenomen realiteit weer. Verschillende groepen Afrikanen werden met een eigen cultuur, traditie en gebruiken beschreven. Dat beeld kantelde na de verovering van de kolonie in Brazilië (1630) en het slavendepot Elmina (1637). De zwarte huidskleur werd een argument voor slavernij. Hierbij werd verwezen naar de Bijbelse Cham, de zoon die zijn vader Noah belachelijk had gemaakt, waarna hij en zijn nageslacht vervloekt werden.

Rembrandt schilderde 'naar de natuur'. Hij bestudeerde bijvoorbeeld Joodse modellen, zodat hij Bijbelse figuren realistischer kon weergeven.

'Rond 1630 ontstond er in de Amsterdamse buurt waar Rembrandt woonde een zwarte gemeenschap'

Dat gold waarschijnlijk ook voor zwarte personen die hij in Bijbelse voorstellingen afbeeldde. Van hem zijn enkele voorstudies van zwarte personen bekend. Hiermee zette hij een (kleine) trend; leerling Govert Flinck schilderde aan het eind van de jaren 1630 het ingetogen schilderij *Jonge zwarte boogschutter*. Ook deze jongen zal er echt zo hebben uitgezien. Kwamen zwarte personen voor in Bijbelse taferelen, dan werden zij regelmatig als bediende afgebeeld. De zwarte knechten – tientallen malen afgebeeld – staan, regelmatig in exotische dracht, op de achtergrond om de status van de hoofdfiguur te benadrukken. Ook in historiestukken kwamen zwarte personen regelmatig voor. In maar liefst 23 van de 65 van Jan Steen bekende historiestukken zijn Afrikaanse personen geschilderd. *Zwart in Rembrandts tijd* bestaat uit vier krachtige achtergrondverhalen en negen korte themateksten. Natuurlijk wordt het boek gedragen door de illustraties. Die zijn echt een lust voor het oog. Daar staan Gerrit Dou, Pieter Lastman, Peter Paul Rubens en natuurlijk Rembrandt zelf wel borg voor.

Ger Jan Onrust

Ontkomen aan het vuurpeloton

De muren vielen om. Henriette Roosenburg (Cossee, Amsterdam 2020), 320 blz., €22,99

Driemaal de doodstraf krijgen en toch de oorlog overleven. Het overkwam verzetsvrouw Henriette Roosenburg. Op 6 mei 1945 bevrijdden de Russen haar uit de gevangenis in Waldheim, Zuidoost-Duitsland. Ze behoorde tot de groep *Nacht und Nebel*-gevangenen (NN) die hun executie afwachtten. Om onbekende redenen is die nooit uitgevoerd, ook niet nadat Himmler op het laatst nog het bevel daartoe had gegeven. Aanvankelijk kon Henriette haar blijdschap niet op, maar toen er geen haastwerk van haar repatriëring werd gemaakt, ebde de vreugde weg. Ze besefte dat ze geen kant op kon. Zowel naar het zuiden als het westen toe was de zone met wachtposten afgesloten. Wel vernam ze dat er een repatriëring via Odessa aanstaande was. ▶